

СТАНОВИЩЕ

върху дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен
„доктор“

Автор на дисертационния труд: Елена Митова Каменова

Тема на дисертационния труд: Влияние на демографската ситуация върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика на Република България след 1990 г.

Научна област: 3.7. Администрация и управление

Докторска програма: Регионално развитие

Научен ръководител: проф. д-р Климент Минев Найденов

Научно звено: Катедра „Регионално развитие“, Геолого-географски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Член на научното жури, изготвил становището: доц. д-р Елена Симеонова Петкова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Геолого-географски факултет, Катедра „География на туризма“

Основание за изготвяне на становището: Заповед на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ №РД 20-119/ 22.02.2022 г.

Становището е изготвено в съответствие с изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ППЗРАСРБ) и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Данни за дисертанта:

Елена Каменова е придобила бакалавърска степен по Политология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (СУ). Впоследствие, тя е получила също и магистърска степен по Международни отношения в същия университет.

Елена Каменова е била стажант в Народното събрание на Република България. Там тя започва и развива своята кариера, като продължително време работи като Държавен експерт в Дирекция „Комуникации“. Придобила е богат опит по отношение на образователната политика, както и на институционалната публична комуникация, и е участвала като кореспондент на Народното събрание с Европейския център за парламентарни проучвания и документация. Значително време Елена Каменова работи също като учител на свободна практика по английски език и български език за чужденци.

Нейният продължителен професионален опит ѝ е дал възможност да добие подходящи компетенции, така че да се насочи към разработване на научно изследване по темата на настоящата дисертация в областта на администрацията и управлението.

Данни за процедурата:

Елена Каменова е зачислена на редовна докторантура по професионално направление 3.7. Администрация и управление в докторска програма „Регионално развитие“ към катедра „Регионално развитие“, считано от 1.02.2019 г. до 1.02.2022 г. със Заповед на Ректора на Софийския университет №РД 20-145/ 18.01.2019 г.

Поради изтичане на срока със Заповед на Ректора на СУ №РД-20-450/ 17.02.2022 г. Елена Каменова е отчислена с право на защита, считано от 1.02.2022 г.

Обща характеристика на дисертационния труд:

Дисертацията адресира темата за влиянието на динамиката на демографската ситуация в България върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика. Във фокуса на дисертацията е направеният теоретичен преглед на постановките за концепцията за „човешкия капитал“ и модела на сребърната икономика, както и анализа на демографските тенденции в България с акцент върху последните тридесет години, а така също и въпроса за измерването на потенциала на човешкия капитал в страната. Направен е също преглед на моделите на сребърна икономика на Германия и Япония. Очертани са перспективи за развитие на сребърната икономика в България в контекста на демографските тенденции въз основа на анализ на Националната концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в страната, както и на сравнителен преглед на подходите за развитието на сребърната икономика в Япония и Южна Корея.

Актуалност и значимост на разработвания в дисертационния труд проблем:

Значимостта на темата се обуславя от факта, че светът преминава през безпрецедентни демографски промени, водещи до изменения във възрастовата структура на населението. В контекста на динамиката на демографските процеси и трайната тенденция на застаряване на населението в световен мащаб, ограничаването на негативните ефекти от застаряването на населението е ключово предизвикателство. За да се посрещнат предизвикателствата, предизвикани от застаряването на населението, развитието на сребърната икономика е от ключово значение. Именно затова може да се съгласим с дисертантката, че проблемът, свързан с влиянието на демографските процеси върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика е актуален.

Актуалността на темата се обуславя от влошаващата се демографска ситуация в България през последните тридесет години, която се отразява на всички аспекти на обществено-политическия живот на страната, като определя социалното, икономическото и политическото развитие на държавата. Демографските фактори формират комплексни предизвикателства и възможности, включително и по отношение на икономическия растеж. В резултат от динамиката в демографските процеси в страната възникват нови проблеми, които изискват мерки, различни от досегашните. Двете национални стратегии, съответно за демографско развитие и за активен живот на възрастните хора, очертават основните цели на демографското развитие, но мерките, предвидени за изпълнението на тези цели, следва да бъдат осъвременени като се вземат предвид новите възможности, които предоставят дигиталните технологии.

В тази връзка е важно да се изследва влиянието на демографската ситуация в страната върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика. Изборът на дисертантката да изследва развитието именно на човешкия капитал през последните тридесет години в условията на влошаваща се демографска ситуация в България е продиктуван от факта, че в съвременните теории за икономическия растеж човешкият капитал се разглежда като един от ключовите фактори за развитието на икономиката, защото допринася за икономическия растеж не само като увеличава производителността на труда, но и като създава условия за иновации. В този смисъл, изследванията и измерванията в областта на човешкия капитал са от ключово значение за развитието на България с оглед необходимостта от иновативно развитие на икономиката.

Оценка на структурата на дисертацията:

Дисертационният труд е в обем от 266 страници. Допълнително са представени 6 приложения от общо 47 страници, които съдържат 153 таблици с данни. Дисертационният труд съдържа 115 фигури и 55 таблици. В структурно отношение дисертационният труд включва титулна страница, съдържание, увод, три глави, заключение, биография и приложения. Списъкът на използваната литература обхваща 206 литературни и информационни източника, от които 53 интернет източници, 2

стратегически документа и 141 книги, монографии, статии, доклади и статистически справочници, от които 22 са на кирилица и 129 на латиница. Използваните източници са свързани с разработваната тематика и са цитирани на подходящите места в текста.

Структурата на дисертацията е добре балансирана като всяка от трите глави има важно значение за цялостното изследване. Включените компоненти (части) са подредени в логическа последователност, което спомага за постигане на поставените цели.

Основните компоненти на дисертационния труд са малко на брой – 3 глави - и са свързани с общата тематика на разработката, което създава впечатление за единно и цялостно научно изследване, подчинено на общи тема и цел. Това впечатление се потвърждава и от самото съдържание, както и от изложението на дисертационния труд.

Преглед на съдържанието на дисертацията:

Съдържанието на дисертационния труд е подчинено на общата тематика и поставената цел, като липсват отклонения от темата в изложението на текста.

В увода е разкрита актуалността на разглежданата тематика.

Точно и ясно е формулирана поставената цел, която е: *„да се очертаят основните параметри на демографската ситуация в България в периода 1990 – 2019 г., като се изследват и анализират факторите и причините, които формират демографските процеси и как те влияят върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в страната, както и да се обоснове, че процесът на влияние е двупосочен.“*

Структурирани са по смисъл и значение задачите, които дисертантката е трябвало да изпълни в процеса на работата си по дисертацията за постигането на поставената цел.

В тази уводна част са посочени и обекта и предмета на изследването, обоснована е неговата значимост, разкрити са мотивите за избора на конкретната тема, както и основанията за провеждането на изследването, а така също и използваните методи.

Следващата първа глава се отличава с теоретичен характер. В нея е направен литературен обзор на постановките за същността и особеностите на концепцията за „човешкия капитал“. Проследява се историческото развитие на концепцията на „човешкия капитал“. Разгледани са въпросите за неговото формиране и развитие. Посочени са подходите, методите и показателите за измерване на човешкия капитал. Разкрито е значението на човешкия капитал за постигане на икономически растеж. В тази част са представени също тенденциите и предизвикателствата на застаряването на населението, както и аспектите и моделите на сребърната икономика. Внимание е обърнато върху въпроса за въздействието на възрастовата структура на населението върху икономическото развитие. Общият анализ е подкрепен с направените конкретни изследвания на моделите на сребърната икономика на Германия и на Япония.

Втора глава е посветена на демографската ситуация в България. Представен е задълбочен анализ на демографските тенденции в страната с акцент върху периода от последните тридесет години. Използвани са статистически данни. Данните са обработени и умело интерпретирани от авторката на дисертационния труд. Където е било подходящо, стойностите за страната са били съпоставяни с данни за другите държави-членки на ЕС. В резултат на анализите е направена оценка на следните демографски аспекти за България: брой и възрастовата структура на населението, вътрешна и външна миграция, раждаемост и плодовитост, индуцирани аборти, брачност, съвместни съжителства и бракоразводи, смъртност и застаряване на населението в страната.

В трета глава е представен анализ на това как демографската ситуация в България (разкрита във втора част на дисертацията) оказва влияние върху развитието на човешкия капитал (понятие, представено в първа глава). Анализът е предшестван от измерване на потенциала на човешкия капитал в България за двадесетгодишен период - 2000-2019 г. Въз основа на преглед на съществуващите подходи и методи за измерване на човешкия капитал са избрани подходящи показатели за оценка на неговия потенциал. Избраните

показатели служат за оценка на следните компоненти на човешкия капитал: образователен потенциал, здравен потенциал, трудов потенциал, социокултурен потенциал и интелектуални потенциал. Авторката добре е обосновала избора на използваните показатели и е извършила задълбочен анализ на отделните компоненти. На тази основа е изготвена обща оценка на потенциала на човешкия капитал в страната. Анализите са извършени по райони за планиране, което е дало възможност да се очертаят регионалните диспропорции в страната. В края на тази глава, въз основа на извършения анализ на човешкия капитал, както и на преглед на основни стратегически и концептуални документи, а така също и на сравнение на подходите на Япония и Южна Корея, са очертани перспективите и са предложени мерки за развитието на сребърната икономика в България в контекста на съвременните демографски тенденции в страната.

В заключението са представени основните обобщения и изводи, които кореспондират с цялостната тематика на представеното изследване в разработката.

Степен на познаване на състоянието на проблема и творческа интерпретация на литературния материал:

Авторката е подбрала, интерпретирала и анализирала подходящи литературни и информационни източници, които имат отношение към темата на дисертационния труд. От представеното проучване ясно проличават знанията и компетенциите на дисертантката относно изследваните проблеми на демографските тенденции в България и тяхното влияние върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика.

Съответствие на избраната методика на изследване и поставената цел и задачи на дисертационния труд с постигнатите резултати и приноси:

Дисертантката е изпълнила поставените в дисертационния труд цел и задачи. Въз основа на изследване на демографското развитие на България, тя е разкрила актуалната демографска ситуация в страната. Анализирала е влиянието на демографските процеси върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в България. Представила е изследване на потенциала на човешкия капитал в България по райони на планиране. Проследила е динамиката на факторите, водещи до демографско остаряване на населението в България и демографските показатели, свързани със застаряването в контекста на динамичната демографска ситуация в Европейския съюз. Направила е анализ на развитието на сребърната икономика в България, както и преглед на мерките за насърчаване на активния живот на възрастните хора. Извършила е сравнителен преглед на развитието на сребърната икономика в Германия и Япония. Изследвала е предизвикателствата, които поражда застаряването на населението. Очертала е идеи за преодоляване на определени демографски проблеми, както и препоръки за подобряване на потенциала на човешкия капитал и за развитие на сребърната икономика в България.

Поставените цел и задачи съответстват на постигнатите резултати и научни приноси, представени в дисертационния труд. Методите на изследване използвани в дисертационния труд за постигане на целта, задачите и съответните резултати са методите на анализа и синтеза, индукцията и дедукцията, историческия метод и методът на хипотезите. Наред с това са използвани и демографски методи, математико-статистически методи и графоаналитични методи. Анализирани са трудове на български и чуждестранни автори, данни от Националния статистически институт, Евростат, Световната здравна организация, Световната банка и други. Считам, че тези методи са подходящи за постигане на резултатите на дисертационния труд. Въпросите за концепцията за човешкия капитал и сребърната икономика са разгледани именно в трудовете, които са проучени и анализирани. Статистическите данни са позволили да се направи задълбочен анализ и точна оценка на демографската ситуация в България.

Оценка на научните и/ или научноприложните приноси на дисертационния труд:

Елена Каменова е обособила и формулирала четири конкретни научни или научно-приложни приноси на своята дисертация по следния начин: „(1) *Направен е теоретичен обзор на развитието на концепцията за човешкия капитал, неговото формиране и методите за измерването му. Разгледани са подробно научни теории и изследвания за връзката между човешкия капитал и икономическия растеж, които са използвани като основа за провеждане на изследване на потенциала на човешкия капитал в България, като в хода на разработката е доказана неговата ключова роля за икономическото развитие на страната.* (2) *Предложено е обобщено схващане и теоретичен обзор на основните понятия и класификации, свързани с развитието на сребърната икономика в контекста на застаряване на населението. Разгледани са теориите за застаряването на населението и отражението му върху икономическия растеж и производителността. Представени са два успешни модела на сребърната икономика – в Германия и Япония. Формулирани са конкретни препоръки за развитието на сребърната икономика в страната.* (3) *Направена е оценка и анализ на демографската ситуация в България, като са разгледани основни фактори и показатели, които обуславят демографското развитие на страната.* (4) *Изследван е потенциала на човешкия капитал и неговите компоненти в България по райони за планиране в периода 2000 – 2019 г. За целите на изследването поотделно са измерени образователния, здравния, трудовия, социокултурния и интелектуалния потенциал на регионално ниво чрез подбор на показатели и прилагане на статистически метод. На базата на резултатите от проведеното изследване е направен подробен анализ на състоянието на човешкия капитал в България, както и на отражението на демографската ситуация върху неговото развитие. Формулирани са изводи и конкретни препоръки и идеи за повишаване ефективността на човешкия капитал в страната.*“ В своя дисертационен труд Елена Каменова е направила литературен обзор на постановките за развитието на концепцията за човешкия капитал и за сребърната икономика. Направила е анализ и оценка на демографската ситуация в България. Изследвала е потенциала на човешкия капитал в страната, както и отражението на демографската ситуация върху неговото развитие. На тази основа тя е формулирала препоръки за повишаване на ефективността на човешкия капитал в България.

Съгласна съм с така формулираните приноси и считам, че те имат теоретико и практико-приложен характер. Те биха били полезни за последващи научни изследвания в областта на икономиката, администрацията и управлението на национално и регионално ниво. Постигнатите резултати и приноси, представени в дисертацията, имат значение за практиката с оглед развитието на човешкия капитал и сребърната икономика при отчитане на развитието на демографските тенденции в страната и нейните региони.

Данни за автореферата:

Авторефератът точно и синтезирано, в обобщен вид представя структурата и съдържанието на дисертационния труд. Посочени са най-важните моменти и постигнати резултати от цялостното научно изследване, представено в дисертационния труд.

Преценка на публикациите по дисертационния труд:

Елена Каменова е представила четири публикации по темата на дисертационния труд, като три от тях са самостоятелни и една е в съавторство. Те са публикувани в научни издания с научно рецензиране: Сборник доклади от научни конференции „География и регионално развитие“ и Conference Proceedings “Societal Transformations and Sustainable Development with Respect to Environment in the Post-Covid-19 Digital Era”.

Мнения, препоръки и бележки:

Към дисертантката нямам критични бележки. Препоръчвам обаче интернет източниците, представени в биографията да бъдат подредени по азбучен ред. Тази незначителна редакционна забележка не намалява стойността на предложения труд.

Дисертационният труд представлява цялостно завършено проучване по въпросите на изследваната тематика. Като препоръка към авторката с оглед на нейните знания и способности, бих предложила да продължи да извършва регионални изследвания, които биха били от полза за постигане на ефективно управление и икономическо развитие.

Цялостното ми впечатление и мнение за дисертационния труд е, че той представлява научна разработка по изключително актуална и значима тема, както за научните среди, така и за практиката на управлението на национално и регионално ниво в България с оглед постигане на икономически растеж в страната. Чрез своя труд дисертантката демонстрира задълбочени познания в областта на разглежданата тематика. Изложението е предадено на ясен научен език и стил. Авторката показва отлични способности за извършване на задълбочени научни изследвания и анализи. Тя умело и с вещина интерпретира и анализира сложните въпроси, свързани с демографските тенденции, човешкия капитал и сребърната икономика. В своя дисертационен труд дисертантката по подходящ начин е използвала научен подход и инструментариум за извършване на едно цялостно и завършено, самостоятелно научно изследване. Отделните части от структурата са подредени в логическа последователност. Съдържанието на дисертационния труд отразява обхвата от въпроси по разглежданата тематика. Всички разгледани въпроси се подчиняват на общата тематика, като не са констатирани отклонения от темата. Разглежданите въпроси допълват и разширяват познанията в областта на влиянието на демографската ситуация върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в България. Дисертантката успешно е изпълнила формулираните в дисертационния труд цел и задачи, като по този начин е постигнала значими резултати и е реализирани съществени научни приноси.

Заклучение:

В заключение, авторката Елена Каменова отговаря на изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ в Научна област: „Администрация и управление“ за своя дисертационен труд на тема: Влияние на демографската ситуация върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика на Република България след 1990 г. Притежава магистърска степен. Отчислена е с право на защита. Отговаря на минималните национални изисквания. Притежава необходимият брой публикации по темата на дисертацията. Кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способност за провеждане на самостоятелни научни изследвания. Демонстрирано е много добро познание по въпросите за демографските тенденции, човешкия капитал и сребърната икономика. Придобитите знания са използвани за измерване на потенциала на човешкия капитал в България и за надграждане на разбирането за влиянието на демографската ситуация в страната върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в периода 1992-2019 г. Разкрити са умения за добра интерпретация и задълбочен анализ на проблемите по изследваната тематика. Постигнати са научни резултати, които представляват оригинален и ценен принос в науката за управление и областта на регионално развитие.

С оглед на посочените в настоящото становище аргументи убедено и ясно заявявам своята положителна оценка на представения дисертационен труд и предлагам Научното жури да присъди образователна и научна степен „Доктор“ на Елена Каменова.

Дата:

13.04.2022 г.

Член на научното жури:

/доц. д-р Е. Петкова/